

FAIR PLAY EĞİTİMİNDE BEDEN EĞİTİMİNİN ROLÜ*

İbrahim YILDIRAN **

ÖZET

Futbol başta olmak üzere, sportif aktivitelerin 20. yüzyıl boyunca gittikçe artan bir oranda ticarileşmesi ve siyasileşmesi, sporcularda, "her ne pahasına olursa olsun kazanma" düşüncesini hakim kılmıştır. Profesyonellerde normal karşılanan bu durum artık amatör sporun da kabul alanına girmiştir. Son yıllardaki yetişkin sporculara yönelik yoğun bilinçlendirme kampanyalarının ise, "Fair Play" anlayışını yerleştirmekte yetersiz kaldığı bilinmektedir. Bu nedenle, çalışmaların başlangıç noktasını ilk ve orta öğretim öğrencilerinin oluşturması gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Ancak, bu çabaların başarılı olması, okul beden eğitiminde Fair Play'in nasıl kazandırılacağına bilinmesine ve bu yeterliliğe sahip beden eğitimi öğretmeninin varlığına bağlıdır. Bununla birlikte, Türkiye'de halen yürürlükte olan; İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programları'nda, beden eğitimi dersinde Fair Play'e ilişkin davranışların hangi öğrenme yaşantılarıyla kazandırılması gerektiği belirtilmemektedir. Dolayısıyla bu çalışmanın amacı, profesyonel ve amatör spordan, okul sporuna uzanan çizgide sporda Fair Play anlayışında yaşanan gerileme sürecine değinmek ve okul beden eğitimi ve sporunda Fair Play anlayışını kazandırmada kullanılan çağdaş yöntemleri vurgulayarak, beden eğitimi öğretmenlerine uygulamada rehberlik edecek bilgiler sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Fair Play eğitimi, Beden eğitimi dersi, Beden Eğitimi Öğretmeni

Geliş tarihi: 02.02.2005; Yayına kabul tarihi: 12.05.2005

* Bu çalışmanın bir bölümü, 17-21 Kasım 2004 tarihleri arasında Kemer/Antalya'da düzenlenen 10. ICHPER-SD Avrupa Kongresi & 8. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'ne sözel bildiri olarak sunulmuştur.

** Gazi Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, ANKARA

THE ROLE OF PHYSICAL EDUCATION IN FAIR PLAY

ABSTRACT

As a result of, sports activities –football as fore more of all- became much more commercial and political during the 20th century, the idea of "to win, what ever it takes" started to rule the sportsman. This situation which seems normal in professionals becomes acceptable in ameteur sports too. It's fact that the campains to make adult sportsman conscious about fair play fails in recent years. For that reason, the thought of the starting points of these studies should be primer school students becomes more important. However success of these studies is releated to know how to gain in fair play in physical education lessons in schools and the existence of physical education teacher has this capability. Besides in primary and secondary schools physical education lesson programs that is in operation in Turkey, that is not specified how to gain fair play behaviours with which learning activities in physcial education lessons. So the aim of this study is to mention the regression process in fair play mentality in the line of sports that is coming up to school sports from professional and amateur sports and to introduce knowledge that is guides physical education teachers in practice by emphasizing the modern methods that are using to give fair play concept in school sports.

Key Words: Fair Play education, PE lessons, PE Teacher

GİRİŞ

En yalın anlamıyla adil ve dürüst oyunu vurgulayan Fair Play kavramı, haklı endişeler nedeniyle günümüzde daha önce hiç olmadığı kadar sık gündeme gelmektedir. Endişelerin temel kaynağı, pedagojik anlamda, insanın fiziksel, zihinsel ve ruhsal gelişimine katkı yapması; etik ve estetik niteliklerini geliştirmesi beklenen sporun, bizzat erdemsiz davranışları öğrenme ve sergileme platformu haline gelmesidir.

20. Yüzyıl başlarından itibaren sportif yarışmaların ticarileşmesi, siyasileşmesi ve sportif başarının toplumda aşırı kıymetlendirilmesi ile başlayan bu süreç, günümüze kadar, başta yüksek performans sporlarında olmak üzere, Fair Play kapsamındaki temel ahlaki tutum ve davranışların gittikçe önemini yitirmesine ve "ne pahasına olursa olsun kazanma" fikrinin ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Profesyonel alanda, sporculara uygulanan performans baskısının onları faydacı başarı imkanlarını aramaya yönlendirdiği gerekçesiyle neredeyse kısmen tolere edilen bu durum, artık ne yazık ki amatör sporda da benzer bir eğilim göstermekte, kural ihlalleri bu düzeyde dahi ahlak değil taktik açısından değerlendirilmektedir. Nitekim Pilz (1995)'in araştırması, gençlerin, kulüplerde aktif spor yapma süreleri uzadıkça, kural ihlallerini, faullü oynamayı, haksız avantajlar sağlama çabalarını "akıllı bir taktik" olarak değerlendirdiklerini göstermektedir. Türk futbolcuları üzerinde Sezen ve Yıldırım (2003)'in yaptıkları çalışmada da, Fair Play'e uygun olmayan maç içi davranışların, başarıya yardımcı olacaksa, onaylanma oranının amatörlerde profesyonellere yakın ve yüksek değerlere ulaştığı görülmüştür.

Sporda erdemsiz davranışların kapsamlı artışı nedeniyle başlatılan bilgilendirme ve bilinçlendirme kampanyalarının amaca ulaşmakta yetersiz kalışı, Fair Play anlayışının kazandırılmasının asıl olarak uzun vadeli, sistematik bir eğitim sürecini zorunlu kıldığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla bugün okullara çağrı yapılmakta ve bilinçli Fair Play eğitimi yoluyla problemin çözümüne katkıda bulunmaları istenmektedir. Her ne kadar araştırmalar, artık okul sporunda da Fair Play'e uygun olmayan davranışların düşündürücü artışlar gösterdiğine işaret etse de (Kaehler, 1985), Fair Play çalışmalarının, etik donanımlara sahip bir genç kuşağın yetiştirilmesine yönelik olarak, ilk ve orta öğretim çağı çocuk ve gençlerinin beden eğitimi derslerinden başlatılması, geleceğin sporcu, antrenör, spor adamı, hakem, yazar ve seyircisinin bu kitle içinden çıkacak olması bakımından önemlidir (Yıldıran, 2002).

Ancak, beden eğitimi öğretmenlerinin, Fair Play anlayışını derslerde nasıl kazandıracaklarına ilişkin yeterli donanıma sahip olmadıkları bilinmektedir. Bu alandaki yetersizliği Avrupa genelinde bir sorun olarak gören Avrupa Fair Play Birliği (EFPM), Fair Play'in okul beden eğitiminin en önemli konusu olarak müfredata eklenmesini, öğretmen ve antrenörlerin Fair Play kapsamındaki çalışmalarını destekleyecek özel eğitim ve enformasyon malzemeleri hazırlanmasını ulusal hükümetlere önermiştir (Bkz.Yıldıran, 2002). Bununla birlikte, Türkçe literatürde, Orhun (1992)'ün "Fair Play Okul Sporunda Bir Eğitim İlkesidir" başlıklı çalışması dışında Fair Play – beden eğitimi ilişkisini doğrudan ele alan bir çalışmaya rastlanmamaktadır. Dolayısıyla, bu çalışmanın amacı, Fair Play eğitiminde beden eğitiminin rolü ve önemini vurgulamak; beden eğitimi dersinde Fair Play eğitimine ilişkin olarak günümüzde uygulanmakta olan bilişsel ve duyuşsal çalışmaların kapsamları ile yaşantı öğrenmeye yönelik ders içi Fair Play oyunlarının genel kurgulanma biçimleri hakkında bilgi vermektir.

Okul Beden Eğitiminde Fair Play Gereksinimi

20.Yüzyıl boyunca, spordan ticari ve siyasi beklentilerin artarak devam etmesi, ahlaki beklentileri ikinci plana itmiş ve amatör ruhun, giderek güçlenen profesyonellik karşısında gerilemesine neden olmuştur. Bu süreçte, Fair Play anlayışı, eşit yarışma şartlarının ve fırsat eşitliğinin sağlanması ve korunması, sportif rakibe oyunun gerçekleşmesini sağlayan kendisiyle eşdeğer aktör olarak kıymet verilmesi ve onun fiziksel ve ruhsal dokunulmazlığına saygı gösterilmesi, haksız avantajlardan kaçınılması gibi yüksek insani kalitelere işaret eden bir düzeyden, sadece kurallara uymanın dahi erdemlilik olarak görüldüğü bir zemine oturtulmuştur.

Şüphesiz, sporda gittikçe artan erdemsiz davranışlar okul beden eğitimi ve spor alanını da etkilemiş, özellikle 70'li yıllardan sonra, beden eğitimi derslerinin sosyalleştirme yönelimli çerçevesinin Fair Play'e ilişkin davranışları yeterince garanti altına alamadığı anlaşılmıştır (Gessmann, 1995). Bu, okul sporunda, kural bilincinin geliştirilmesi üzerinden Fair Play eğitiminin gerçekleştirilmesi fırsatının kullanılmadığı ya da en azından artık önemsenmediği anlamına gelmektedir. Okul sporunda da Fair Play'e uygun olmayan davranışların düşündürücü artışlar

gösterdiğine işaret eden Kaehler (1985), beden eğitimi dersinde ahlak eğitimi üzerine yaptığı araştırmasında, öğrencilerin Fair Play'e teşvik edilmediklerini, Fair Play kavramının anlamı üzerine bilgi ve deneyimlerinin olmadığını, oyun kurallarını ve Fair Play prensiplerini çığneyerek dahi olsa, kazandıklarında övüldüklerini belirlemiştir. Halbuki, çağdaş okul sporunda mutlak ve nesnel performans en önde gelen ilke değildir (Orhun, 1992).

Araştırmalar, beden eğitimi derslerinde Fair Play bilinci edinemeyen öğrencilerin sporda gösterdikleri erdemsiz davranışların öğrenilmesinde ne yazık ki spor kulüplerinin önemli rol oynadıklarını göstermektedir. Büyük çoğunluğunu, Minikler, Yıldızlar, B Gençler ve A Gençler kategorisinde futbol oynayan ortaöğretim çağı gençlerinin oluşturduğu amatör futbol oyuncularının informal Fair Play anlayışlarının belirlenmesine yönelik bir araştırma, "her ne pahasına olursa olsun kazanma" anlayışının okullu-kulüplü çocuk ve gençler arasındaki yaygınlığını göstermektedir. Araştırma, "kendi yarar ve yargısına ters düşse bile hakemin doğru karar almasına yardımcı olma", "rakip takımın maruz kalacağı haksız bir durumu gidermek için çaba gösterme" ve "rakibin haksız dezavantajlarından yararlanmaya kalkışmama" gibi informal Fair Play davranışlarını içeren örnek olayları, amatörlerin de, profesyonel oyunculara yakın ve yüksek oranlarda "sportmence" olmakla birlikte, "profesyonelce" bulmadıklarını, benzer durumlarda kendilerinin aynı davranışı sergilemeyeceklerini göstermiştir (Sezen; Yıldızan, 2003). Bu sonuç, Pilz (1995)'in, uzun süreli kulüp deneyimine sahip genç sporcuların Fair Play anlayışına uygun olmayan davranışları taktik gereklilik olarak gördüklerini belirleyen çalışmasıyla birlikte değerlendirildiğinde, fair play geliştirme etkinliklerinin yönünün okullara, ilk ve ortaöğretim çocuk ve gençlerine çevrilmesinin zorunluluğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Fair Play eğitiminde okul beden eğitiminin kullanılması konusunda öncelikle yapılması gereken, sürekli yeniden tanımlanma çabaları ve çok yönlülüğü nedeniyle Fair Play kavramının okul sporu için ne anlama geldiğinin belirlenmesidir. Sadece yazılı kurallarla sınırlandırılmış bir Fair Play Kavramı, hiç şüphesiz pedagojik anlamda tatminkar değildir. Oysa ki, okul sporlarında Fair Play olgusu, kuralların ötesine geçen bir içeriğe sahip olmalıdır. Bu çerçevede, Gabler (1984,; Akt. Pilz; Wewer, 1987)'in formal ve informal Fair Play anlayışını birlikte ele alan tanımı okul Fair Play'i için referans noktası olarak alınabilir. Buna göre: Fair Play, sporcuların yarışmalar esnasında, güçleşen şartlar altında dahi kurallara sabırla, tutarlı ve bilinçli olarak riayet etmeleri, fırsat eşitliğini bozmamak amacıyla haksız avantajları kabullenmemeleri, rakibin haksız dezavantajlarından yararlanmaya kalkışmamaları, rakibi düşman değil, aksine oyunun gerçekleşmesini sağlayan, eşdeğer haklara sahip birey ve partner olarak görmeleri ve değer vermeleri çabalarında kendini göstermektedir.

Türkiye'de, ilk ve ortaöğretim okullarında beden eğitimi dersleri, "İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programları" (MEGSB, 1997) çerçevesinde uygulanmaktadır. Programda yer alan ve beden eğitimi derslerinde gerçekleşmesi beklenen 18 amaç arasında Fair Play ile ilişkili olarak, "Dostça oynama ve yarışma, kazananı takdir etme,

kaybetmeyi kabullenme, hile ve haksızlığın karşısında olabilme" amacı yer almaktadır. Amaca yönelik davranışlar ise programda şöyle belirlenmiştir:

- Grupla oynamaya istekli olma,
- Oyun içerisinde kendi ve rakip takım oyuncularına saygılı olma,
- Yöneticilerin uyarılarına ve hakem kararlarına saygılı olma,
- Başarılı olduğunda aşırı öğünmeme,
- Oyun ve yarışmalarda kaybettiğinde, ileride başarılı olmak için daha çok çalışmaya istekli olma,
- Kazanmak için kural dışı yollara başvurmama,
- Oyun ve yarışmalarda, başarının sevincini, kaybetmenin üzüntüsünü arkadaşları ile paylaşma.

Programın belirlediği amaç ve bu amaca yönelik olarak öngörülen davranışların, yalın kurallara uymanın çok ötesinde, ideal informal Fair Play anlayışını vurguladığı görülmektedir.

Öğrenciler gözüyle programın bilişsel, duyuşsal ve devinişsel alanlardaki toplam 18 amacının önceliklere göre değerlendirildiği araştırmalarda, Fair Play'e yönelik amacın, kız öğrencilerce 2., erkek öğrencilerce 5. en önemli amaç olarak görüldüğü belirlenmiştir (Yıldıran ve ark. 1996). Aynı amacı, öğrenci velilerinin 1., beden eğitimi öğretmenlerinin 2. ve beden eğitimi öğretmeni yetiştiren öğretim elemanlarının 3. en önemli amaç olarak görmeleri, Fair Play davranışlarının kazandırılmasına yönelik beklentilerin en azından eğitime ilişkin referans gruplarında henüz kaybolmadığı ve toplumsal bir beklentiye işaret ettiği şeklinde yorumlanabilir (Yıldıran; Yetim, 1996).

Bununla birlikte, lisans öğrenimleri esnasında, beden eğitimi dersinde fair play'i nasıl konuşturacakları hakkında sistematik bilgi sahibi olamayan öğretmenlere uygulamada rehberlik eden programda da, Fair Play'e ilişkin davranışların hangi öğrenme yaşantılarıyla kazandırılabilceği belirtilmediğinden, beklentiler büyük ölçüde karşılıksız kalmaktadır.

Alana ilişkin literatür incelendiğinde Fair Play'in Beden eğitimi dersinde öğretimi konusunda bir hayli mesafe alındığı görülmektedir. Beden eğitimi dersinde Fair Play eğitimi, günümüzde çeşitli öğrenme yaşantıları yoluyla Fair Play üzerine konuşurma, düşündürme, karar verdirmeye, empati yaptırma ve duygularla başa çıkma temeline dayanmaktadır. Doğal olarak da yöntemlerin uygulanabilmesinin şartı her şeyden önce beden eğitimi öğretmenin Fair Play konusundaki birikimi ve bilincidir.

Beden Eğitimi Dersinde Fair Play Eğitimi Uygulamaları

Fair Play'i Konuşma/Konuşturma

Beden eğitimi dersi, değer problemleriyle bilişsel ve duyuşsal alanlarda bilinçli bir yüzleşmeyi sağlayacak yeterli öğrenme/öğretme fırsatları sunmaktadır. Bu bağlamda, beden eğitimi dersinde öğretmen ve öğrencilerin Fair Play üzerine konuşmaları oldukça önemlidir ve ders uygulamalarında buna uygun ortamı sağlayacak çok çeşitli ve somut durumlar ortaya çıkmaktadır:

- Uygun pozisyonadaki rakip oyuncunun kurallara aykırı olarak durdurulması (itme, tutma, elle oynama, düşürme vs. yoluyla),
- Kendi ya da rakip takım oyuncularının oyun esnasında veya sonrasında suçlanması,
- Kazanılan başarının, rakip kışkırtılarak ve aşağılanarak kutlanması,
- Başkalarının başarısının küçümsenmesi,
- Hakem kararlarının kabul edilmemesi,
- Hakem kararlarına veya rakip oyuncularının şikayetlerine karşı, "sert olmakla birlikte kurallara uygun oynandığı" gerekçesiyle savunmaya geçilmesi,
- Grup ya da takım oluşturulurken bazı öğrencilerin sürekli kuvvetlilerden yana olmak istemesi.

Beden eğitimi öğretmeni, aktüel deneyimlerin hemen ardından bu tür durumları Fair Play açısından değerlendirebilmek için oyun ya da karşılaşmayı durdurulmalı, gerçekleşen hatalı davranışı değerlendirmeli ve Fair Play'in anlamını vurguladığı kısa bir uyarıcı konuşmayla konuyu kapatmalıdır. Alternatif olarak, öğretmen, oyunun kesilmesinden sonra bir öğrenciyi yaşanan durumu Fair Play bakımından değerlendirmek ve arkadaşlarıyla kısa süreli görüşmek için görevlendirebilir. Zamanla, sürekli değişik öğrenciler, dersi Fair Play açısından anlamlı örnek olaylar çerçevesinde gözlemlemek, gereken hallerde oyunu durdurmak ve kısa bir Fair Play konuşması yapmak görevini üstlenebilirler. Bu senaryo, belirli bir öğrenci Fair Play talepleriyle yüzleştirilmek istendiğinde özellikle yararlıdır. Karşılıklı konuşma yönteminin zayıf tarafı, dersin çok sık kesintiye uğratılması durumunda, öğrencilerin Fair Play konusuna ilgilerini ve ciddiyetlerini kaybetmeleri tehlikesidir. Bu nedenle beden eğitimi öğretmeni dersin genel akışı içinde Fair Play eğitimi vurgulaması için en uygun zamanı tahmin etmek zorundadır (Gessmann, 1995).

Kanada'da gerçekleştirilen bir okul içi Fair Play aksiyonunda konuşma/konuşturma uygulamasının iki ilginç varyantı denenmiştir. İlkinde, Fair Play dışı davranışta bulunan öğrencilerin kısa süre oturmak zorunda oldukları bir "Fair Play bankı" oluşturulmuş ve böylece öğrencilere erdemsiz bulunan davranışları hakkındaki duygu ve düşüncelerini aktarma ve deneyimlerini paylaşma ortamı sağlanmıştır. Ayrıca, kural dışı davranışlarda bulunan herhangi

bir öğrenci de kısa bir süre için bu banka çekilip duygularını yazabilmekte ya da hazır bulunan bir teybe konuşabilmektedir. Diğer uygulamada, bir öğrenci birkaç ders saati, centilmenlik dışı davranışlarda bulunan öğrenciler için tarafsız konuşmacı rolünü üstlenmektedir. Her iki uygulamada da, tüm sınıf için dersin kesilmesinin önüne geçilebilmektedir (Gessmann, 1995).

Şimdiye kadar anlatılan tedbirler uygun durumlar hakkında konuşma-konuşturma eylemine dayalıdır. Aynı oranda anlamlı olan, derste karşılaşılan olaylardan bağımsız konuşmaların da planlanmasıdır. Bu bağlamda, Beden Eğitimi Öğretmeni, hiç olmazsa ayda bir kez planlı Fair Play konuşması yapmalıdır. Ders saatinin başlangıcında 5-10 dakika ile sınırlı böyle bir konuşmanın içeriği için, Fair Play kavramının kökeni ve tanımı, kurallara uymanın anlamı, Fair Play'e aykırı davranışların nedenleri uygundur. Bu konuşma spor basınında tartışılan bir olay hakkında da olabilir. Ders öncesi Fair Play konuşmalarında, öğrencilere kendi kişisel gözlemlerini aktarmak fırsatı da verilmelidir. Örneğin, her hafta değişik bir öğrenciden, bir lig maçını Fair Play prensipleri bakımından izlemesi ve gözlemlerini ders öncesi paylaşması istenebilir.

Sınıfın Fair Play davranışlarına ilişkin gözlem sonuçlarının tartışılması vazgeçilmez bir durumdur. Buna hazırlık olarak beden eğitimi öğretmeni bir öğrenciyi yeterli sayıda ders saatinde oyun pozisyonlarını ve davranış biçimlerini gözlemleyerek, sıklıkla meydana gelen kural ihlallerini belirlemekle görevlendirir. Sonuçlar, bir ders öncesi, davranışların Fair Play bakımından taşıdığı olumsuz anlam (fırsat eşitliğini bozma, sakatlanma tehlikeleri, rekabetin abartılması vb.) bakımından tartışılır (Gessmann, 1995).

Fair Play'i anlama süreci olarak beden eğitimi dersinde gerçekleştirilen Fair Play eğitimi esnasında öğretmen, özellikle, sürekli olarak Fair Play'e ters düşen davranışlar sergileyen öğrencilerin üzerinde tek tek ve sıklıkla durmalıdır.

İkilem Öyküleri

Değer sorunlarının etraflıca ortaya çıkarılmasının en etkili yöntemlerinden biri, "ikilem öyküleri"dir. Karar verme yeteneğinin gelişimi, öğrencileri karar verme durumuyla karşı karşıya bırakan ve seçeneklerinden hiç biri memnuniyet verici olmayan, yaşanmış ya da kurgulanmış öykülerle gerçekleştirilebilmektedir (Kohlberg, 1974).

İkilem öyküleri bir değer çatışmasından hareket ederler (Gessmann, 1995). Beden eğitimi dersinde karar veya ikilem durumlarının çeşitli biçimlerde konuşturılması mümkündür:

Örnek 1:

Nasıl davranırdınız?

"Okullararası yarışmalar kapsamındaki bir futbol final maçında rakip oyuncu gol şansının çok yüksek olduğu bir şut pozisyonuna geliyor. Savunma oyuncusu onu sadece Fair Play'e uygun olmayan yöntemlerle durdurabilir. Bunu yapmadığı takdirde, takım halinde yoğun olarak hazırlanılan şampiyonluk kaybedilebilir. Eğer rakibini faulle durdurursa, düzeltmek için uğraştığı olumsuz imajını daha da pekiştirecek."

Örnek 2:

Nasıl karar verirdiniz?

Durum A: Hakeme fark ettirmeden faul yaparak rakibini sakatlayan Ahmet ceza sahasına girdi ve Gol! Ahmet'in takımı turu geçmeyi garantiledi!

Durum B: Son dakika. Mehmet faul yapıyor, hakem görmüyor. Mehmet faulü itiraf ediyor. Rakip topu kazanıyor ve Gol! Mehmet'in takımı eleniyor!

Ödev: Ahmet ve Mehmet'in antrenörleri olduğunuzu ve maç sonunda onlarla konuştuğunuzu düşünün. Her ikisine ayrı ayrı neler söylediniz?

Öykünün sunulmasından sonra öğrenciler kendi görüşlerini yazılı olarak açıklarlar. Ancak bu yöntem beden eğitimi dersinde sözlü ifadeler yoluyla da uygulanabilir. Değişik karar gerekçeleri ve olası çözüm olanakları değerlendirilir ve tartışılır. Eğer bir sınıf topluca ve açıkça iki pozisyonundan birine eğilim gösteriyorsa, beden eğitimi öğretmeni daha detaylı gerekçelerle karşı görüşü kuvvetlendirmeye çalışır. Daha sonra öğrencilerden görüşlerini yeniden gözden geçirmeleri ve her iki görüşe ait kendilerini en çok etkileyen gerekçeleri yazılı olarak ifade etmeleri istenir (Gessmann, 1995).

Duygudaşlık Geliştirme: Empati

Empati, kendini bir başkasının yerine koyabilmek, olayları başkasının bakış açısından görebilmek, başkalarının duygularını anlayabilmek ve başkalarını anlamada gerçeğe yakın olabilmek şeklinde tanımlanmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1988).

Beden eğitimi dersindeki empati alıştırmalarında, kendini başkasının yerine koyarak düşünme ve onun duygularını hissetmeye çalışma gibi duygusal yönler vurgulanır. Asıl hedef, ötekini daha iyi anlamak ve ona karşı kalıcı ve olumlu bir anlayış geliştirmektir. Anlayış, ön yargıları gidermekte, saldırganlığı önlemekte ve toplumsal tutumları geliştirmektedir. Beden eğitimi derslerinde empati alıştırmalarına kaynak oluşturabilecek değişik durumlar sürekli gündeme gelmektedir (Luther; Hotz, 1994):

- İyilerin sürekli aynı takımda bulunmak istemeleri,
- Hataların veya faullerin itiraf edilmemesi,
- Bir oyuncunun hakarete uğraması,
- Mağlubiyet sonrası suçun başkalarında aranması,
- Dışlanmışlara gruplara katılım şansının verilmemesi,
- Hareketlerde başarısız şişman öğrencilere gülünmesi,
- Ders araç-gereçlerinin taşınması, yerleştirilmesi ve toparlanmasında hep aynı öğrencilerin görev alması gibi.

Beden eğitimi öğretmeni, yapılandırılmış soru cümleleriyle, öğrencilerin kendilerini bu tür yaşantılarla karşı karşıya kalmış öğrencilerin yerine koyarak, onların duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışmalarını sağlamalıdır:

"Eğer rakibin, hatalı bir hareketinden dolayı aşağılayıcı sözler söylese veya sana gülseydi, kendini nasıl hissederdin?",

"Eğer takımlar kurulurken en sona kalan her zaman sen olsaydın, kendini nasıl hissederdin?",

"Eğer ders sonunda herkes salondan çıkarken araç-gereci yalnız başına sen toplamak zorunda kalsaydın, kendini nasıl hissederdin?",

"Yapamadığın bir hareketten dolayı tüm sınıf sana gülseydi, kendini nasıl hissederdin?",

"Mağlubiyetin suçu sadece sana yüklenseydi, kendini nasıl hissederdin?".

Bu tür alıştırmalarının sonunda, empati yapılanın durumunun iyileştirilmesine yönelik düşünceler ortaya konulmalıdır. Empati alıştırmalarının nihai amacı, ortak duyguların yönlendirmesiyle sosyal beraberliği geliştirmektir. Duygu ortaklığının geliştiği "durum" ne kadar gerçekçiye –ki Fair Play dışı davranışlar somut olarak yaşanan gerçek yaşam deneyimleri biçiminde sıklıkla görülür-, davranış değişikliği umudu o kadar büyük olur (Gessmann, 1995).

Başkalarını daha iyi anlamaya yönelik "empati" çalışmaları, giderek, öğrencilerin kendilerini daha iyi anlamalarına da neden olabilmektedir. Ben merkezci bakış açısını değiştirmeye yönelik olan ve Luther/Hotz (1994)'un "perspektif üstlenme" olarak tanımladıkları bu durumda öğrenciler, bizzat kendine diğerlerinin gözüyle bakarak kendi bakış açısını genişletebilmekte ve hatta değiştirebilmektedir. Böylece, yeni perspektifler üstlenme, anlaşmazlıkları önceden olduğundan daha uygun çözmeye ve bireyin kendi karar yeteneğini geliştirmesine yardımcı olmaktadır.

Kendi Duygularını Kabullenme

Mağlup takım oyuncularının genellikle oto kontrollerini kaybettikleri ve neticede rakiplerinin, hatta kendilerinin bedensel bütünlüklerini tehlikeye atacak düzeyde erdemsiz ve acımasız davrandıkları sık gözlenen bir durumdur. Dolayısıyla, bu alandaki Fair Play çalışmaları öğrencilerin kendilerini denetleme ve yönetme becerilerini geliştirmeye yönelmelidir. Bu yöndeki ilk adım acı veren duyguları kabullenmeyi, onlarla başa çıkmayı öğrenmektir. Duyguları kabullenmenin ve uygun yaklaşımlar geliştirmenin koşulu, öğretmenin de öğrencilerin duygularını kabullenmesi, değersiz bulmaması veya "Kaybedilmiş bir oyun için nasıl böyle düşünülebilir, tek kelimeyle çocukça!" türü olumsuz ifadelerle yargılamamasıdır. Çünkü, bir birey duyguları ciddiye alındığı ve saygıyla yaklaşıldığı yerde kendini kabul edilmiş ve anlaşılmış hisseder. O halde, öğretmenin yaklaşımı, "Yenilgiden dolayı hayal kırıklığı yaşıyorsunuz. Tabii ki kaybetmek pek hoş değil. Fakat, rakibe acı vermek veya oyun sonunda onlarla kavga etmek doğru bir davranış mıdır?" biçiminde olmalıdır. Öğretmenin bizzat kendi deneyimleri ve duyguları üzerine konuşması öğrencilerin yenilgiye katlanmalarını kolaylaştırır: "Kendinizi nasıl hissettiğinizi tahmin edebiliyorum. Çünkü ben de, hayal kırıklığımya oyunda rakibime yansıtmamayı ve kaybedilmiş bir oyunun her şeyin sonu olmadığını öğrenebilmek için yıllara ihtiyaç duydum!" Öğrenciler, duygularını kabullenmeyi ne kadar çok öğrenmiş ve özsaygıları ne kadar güçlü gelişmişse, kritik oyun pozisyonlarında da rakibini oyunun gerçekleşmesini sağlayan partner olarak görme ve buna uygun olarak da dürüst davranma ihtimali o kadar yüksek olur (Müller, 1994).

Beden Eğitimi Dersinde Yaşantı Öğrenme: Fair Play Oyunları

Fair Play alanında tutum değişikliği şansı üzerinde belirleyici olan, her şeyden önce değer eğitimi sürecine bireyin katılımının derecesi ve eğiticinin inandırıcılığıdır. Dolayısıyla, yaşantı öğrenme, değer kazandırmaya yönelik çabalarda en etkin ve kapsamlı yoldur. Empati, perspektif üstlenme, kendi duygularını kabullenme gibi diğer yöntemler aslında yaşantı öğrenmeyi desteklerler. Kişisel katılımı yaşantı öğrenme, katılımcının oyun esnasında kendi davranışıyla yüzleşmesi, hesaplaşması ve hemen ardından uygun davranışı uygulamada göstermesi; kendini ötekinin yerine koyarak, onun bakış açısından hissetme, düşünme ve karar verme yoluyla yeni bakış açıları edinmesiyle gerçekleşmektedir (Luther; Hotz, 1994).

Fair Play oyunları bir yandan ağırlıkla sosyal öğrenmeye yönelikken, diğer yandan da kural bilincinin oluşturulması yoluyla ahlaki davranma becerisini geliştirmeyi hedefler. Bu oyunlar, oyun veya müsabakanın rekabet karakteri azaltılarak ya da kasıtlı olarak artırılarak kurgulanabilir (Gessmann, 1995).

Başarı yönelimi pek ağır basmayan oyun veya müsabaka ortamlarında Fair Play'e uygun davranışlar göstermek oyuncular için daha kolaydır. Böylece oyunda sonuç değil, süreç anlam kazanmakta ve mümkün olduğunca çok katılımcının memnuniyeti sağlanmaktadır. Düşük başarı yöneliminde işbirliği eğilimi artmakta ve özellikle informal Fair Play'e ilişkin davranış biçimleri

daha kolay sergilenebilmektedir. Bu çerçevede, kendi ve rakip takım oyuncularına daha saygılı yaklaşmakta, performansı düşük öğrencilerin özgüvenleri ve motivasyonu artmakta, farklı rolleri üstlenmek ve kendini diğerinin yerine koyarak düşünmek kolaylaşmaktadır (Gessmann, 1995).

Özellikle, işbirliğine dayalı oyunlar, beden eğitimi dersinde bağımsızlık ve sorumluluk duygusunu geliştirmektedir. Birlikte oluşturulan, planlanan ve sorumluluk taşınanlar, başkalarının belirlenenlerden daha ciddi ve inandırıcı uygulanmaktadır. Öğrenciler eğer dersi kısmen kendileri yapılandırır, oyunları bizzat kurgular, kuralları belirler, hakemlik görevi üstlenir, oyunlarını gözlemler, aralarında centilmenlik anlaşması yaparlar ve araç-gereçlerin yerleştirilmesi ve toparlanması başta olmak üzere her türlü yardımlaşmayı düzenleyen bir planı kendileri oluştururlarsa, Fair Play'i de bizzat kendileri gözetmeyi öğrenirler (Luther; Hotz, 1994).

Beden eğitimi dersinde kaybedeni olmayan çeşitli oyunlar ve öğrencilerin ders-oyun tasarım görevleri Fair Play'e ilişkin tüm değerleri doğrudan kazandırmak için yeterli olmasa da, tüm sınıfın her zamankinden daha rahat, gerilimsiz bir atmosferi duyumsamasını sağlar. Bunun en önemli nedeni hiç şüphesiz rekabetin eksikliğidir. İşbirliğine dayalı oyunlar ve benzeri uygulamalar o halde Fair Play eğitimi çerçevesinde önemli fonksiyonlar üstlenebilirler (Luther; Hotz, 1994):

- Öğrenciler, yarışma ve kıyaslamanın değil, ortak neşeli çabanın da kendilerini iyi hissetmelerine katkı sağladığı deneyimi kazanırlar.
- Öğrenciler, sadece fiziksel performans veya skora katkıları bakımından değerlendirilmezler. Yaratıcılık, espri, dayanışma ve ölçülülük gibi özellik ve yetenekler önem kazanır.
- Zorlu, rekabet vurgulu ders şartlarını yumuşatırlar. Bunlar, örneğin rekabete dayalı sınıf içi bir müsabakadan önce uygulanırsa, sonraki müsabaka genellikle daha düşük gerginlikte geçer ve aynı takımda olanlar büyük ölçüde işbirliğine dayalı bir anlayış gösterirler.

Böylece, Fair Play oyunları, gerilim ve anlaşmazlıkların bol olduğu yalın başarı yönelimli spor etkinliklerinde artan Fair Play talepleri için iyi bir temel oluşturabilecek sosyal yaşantıları kazandırmaktadır (Gessmann, 1995).

Hiç şüphesiz, yarışma ve rekabeti sürekli sınırlandırmak, öncelikle, sporun önemli bir karakteristiğini ve bir dizi yaşantı fırsatlarını ortadan kaldırmak anlamına geleceğinden, asla söz konusu olmamalıdır. Kaldı ki, Fair Play anlayışı, oyuncuların, başarı için kritik pozisyonlarda erdemsiz davranışların kolay yolunu mu, yoksa Fair Play'in zorlu, fakat erdemli yolunu mu seçeceklerine yönelik, sürekli yinelenen bir karar performansı talep eden ortamlarda kazanılabilir (Müller, 1994).

Beden eğitimi dersinde rekabet vurgusunun kasıtlı olarak artırılması, grup aidiyeti duygusunun geliştirilmesi ve anlaşmazlıkların gittikçe daha bağımsız, dürüst ve sorumluluk bilinciyle üstesinden gelinmesi çabalarına ortam hazırlamaktadır. Kaehler (1991), rekabete dayalı oyunlarda özellikle hakemlik görevini önemli bir öğrenme fırsatı olarak görmektedir. Buna göre, hakemlik görevi, dürüst oynamayan öğrencilere oyuna başka bir perspektiften bakma, kuralların önemini kavrama ve kurallara uymayı öğrenme, başarı düzeyi düşük öğrencilere özgüvenlerini geliştirme ve sorumluluk duygusu kazandırma imkanı tanımaktadır. Rekabet ortamı, kuralları öğrenciler tarafından konulmuş oyunlarla sağlanmışsa, kurallar kolay ve herkesçe biliniyor olmalıdır. Eğer belirlenen kurallar fırsat eşitliğini bozuyor veya oyunun akışı ve oyun zevki engelleniyorsa, ortak kararlar kural değişikliğine gidilebilmelidir.

Öğrencilerin kural bilincinin artırılmasına yönelik bir öğrenme süreci için önemli adımlardan biri, o halde katılımcıların rekabet karakterli bir oyun keşfetmeleri ve oyunun gerçekleşmesini sağlayacak kurallar bulmalarıdır. Örnek olarak, Schuster (1983), bu yönde gerçekleştirdiği bir uygulamada, iki çöp sepeti ve bir voleybol topu verdiği öğrencilerden bir takım oyunu kurgulamalarını ve kurallarını koymalarını, ancak, oyunun ve kuralların motor özelliklerle uyumlu ve ilgi çekici olmasını istemiştir.

Kural koymak, diğerlerinin bakış açılarına duyarlı olmayı ve yüksek derecede işbirliğini gerektirmektedir. Burada beden eğitimi öğretmenin dikkat etmesi gereken nokta, çocukların ancak 10-12 yaşlarından itibaren kuralların oyuna yön vermek ve oyuncular arasındaki anlaşmazlığı en aza indirmek için konulduğunu, herkesin üstünde anlaşıldığı basit şeyler olduğunu, bireylerin anlaşarak kuralları değiştirebileceğini kavrayabildikleridir (Aral ve ark., 2000).

Fair Play Modeli Olarak Beden Eğitimi Öğretmeni

Beden eğitimi öğretmeni sporda erdemli davranışın gerekliliğine bizzat inanmıyorsa, beden eğitimi dersi bu eğitsel talep için zayıf kalacaktır. Oysa ki, öğretmen Fair Play konusunda öğrencilerin örnek alabileceği donanımlara sahip olmalıdır.

Öğretmenin inandırıcılığı sadece bizzat katıldığı oyunlarda gösterdiği erdemli davranışlara değil, aynı zamanda, anlık erdemsiz durumlarda tutarlı tepkilerine ve Fair Play'e ilişkin sorunları anlık şartlardan bağımsız olarak değerlendirebilmesine de bağlıdır. Öğretmen dürüst ve adil bir öğrenme ortamı sağlamalı, en büyük sorumluluklarından biri olarak da, derste gergin bir atmosferin oluşmasına zamanında yapacağı uygun müdahalelerle meydan vermemelidir (Gessmann, 1995). Kararları adil olmalı ve kural ihlallerinde eşit yaptırımlar uygulamalıdır.

Müller (1994), özellikle ilkökul beden eğitimi dersinde Fair Play anlayışını kazandırmanın en etkili yolu olarak, çocukların örnek aldıkları birinin oyun içinde buna uygun davranışlar sergilemesini göstermektedir. Bu nedenle, öğretici mümkün ve anlamlı olduğu müddetçe çocuklarla birlikte oynamalıdır. Öğretmenin, kendi oyun arkadaşlarının hatalarına yaklaşımı, hakem kararları karşısındaki tutumu, rakibiyle mücadelede vücudunu kullanışı ve mağlubiyet sonrasında öfkelerini

ve hayal kırıklığını yatıştırma biçimi, çocuğu hiç şüphesiz sözlü Fair Play anlatımlarından daha fazla etkileyecektir.

Sonuç

Sporun etik değerlerine yönelik bilinç oluşturma ve gerekli yapısal değişiklikleri gerçekleştirme çalışmaları kapsamında, özellikle okul beden eğitimi dersleri ve okullararası karşılaşmaların, Fair Play'e uygun davranışların kazandırılması ve sergilenmesinde uygun bir ortam olarak kullanılmasını gerekli kılmaktadır. Zira, Fair Play anlayışının, sadece kampanyalar, mesajlar, yaptırımlar veya yalın ahlak kuramları aktarımlarıyla değil, daha çok uzun süreli ve kesintisiz bir öğrenme sürecinde öğrencilerin bizzat problem durumlarıyla karşı karşıya gelmeleriyle kazandırılabilceği anlaşılmaktadır. Kaldı ki, Orhun (1992)'un isabetle ifade ettiği gibi, "Çocuk ve gençlerde dayanışma ve işbirliği duygusunu geliştirmek, kural bilinci oluşturmak, paylaşım, adalet, hoşgörü ve yardımseverlik gibi insani değerlerle birlikte sporun insan, çevre, doğa ve toplumsal alanlardaki etki ve işlevleri konularında bilinçlendirmek okul sporunun en önemli eğitim amaçları ve ilkeleri arasındadır."

Beden eğitimi dersinin, öğrencilerin değer problemleriyle bilinçli olarak yüzleşmelerini sağlayacak fırsatlarını beden eğitimi öğretmeni kullanabilmelidir. Bunun ön şartı hiç şüphesiz öncelikle öğretmenin yeterli donanıma sahip olmasıdır. Öğretmen, kendisinin ve öğrencilerin Fair Play'e yaklaşımlarında ortaya çıkan, "her ne pahasına olursa olsun kazanma isteği", "kendine hakim olamama", "kaybetmeyi hazmedememe", "düşük yeteneklileri aşağılama", "eşit olmayan takımlar kurma", "yetersiz yardımlaşma", "hakemi yanıltma", "şuç başkasına atma" ve "uzlaşmaz davranma" gibi problemleri belirlemeli ve konuşma/konuşturma, çeşitli ikilem öyküleri, empati, perspektif üstlenme ve kurgulanmış Fair Play oyunları yoluyla çözmeye çalışmalıdır.

KAYNAKLAR

- ARAL, Neriman; Figen GÜRSOY; Aysel KÖKSAL: Okul Öncesi Eğitiminde Oyun. İstanbul: Ya-Pa, 2000.
- "Avrupa Fair Play Genel Kurulu'nun Fair Play, Spor ve Eğitim ile İlgili Deklarasyonu", Olimpiyat Dünyası, 5 (Ekim 1996), s. 67.
- GESSMANN, Rolf: "Fair Play – Eine wichtige Erziehungsaufgabe und ihre Umsetzung im Sportunterricht", Fairness und Fair Play, Hrsg.: Volker Gerhardt; Manfred Laemmer, 1. Aufl., Sankt Augustin: Academia-Verlag, 1995, s.138-155.
- KAehler, R.; Moralerziehung im Sportunterricht. Untersuchung zur Regelpraxis und zum Regelbewusstsein. Frankfurt 1985.
- KAehler, R.: "Erziehung zur Fairness im Sportunterricht. Teil III: Der Schiedsrichter – das praktische Beispiel Fairness konkret zu vermitteln", Sportunterricht, 10:153-160, 1991
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem: İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş. 7. Basım, İstanbul: Evrim, 1988.
- KOHLBERG, L.: Die kognitive Entwicklung des Kindes. Frankfurt 1974.

- LUTHER, Dorothea; HOTZ, Arturo: "Fairness im Sport-Lernen fürs Leben?", Leibesübungen - Leibeserziehung, 48, 5: 4-8, 1994.
- MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI: İlköğretim Okulları, Lise ve Dengi Okullar Beden Eğitimi Dersi Öğretim Programları. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1997.
- MÜLLER, Bernd: "Hilfen zur Fairness – Erziehung in der Grundschule", Leibesübungen - Leibeserziehung, 48, 5: 17-24, 1994.
- ORHUN, Adnan, "Fair Play Okul Sporunda Bir Eğitim İlkesidir", Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri (20-22 Kasım 1992, Hacettepe Üniv., Ankara), Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yay. No. 3, Ankara: Onlar Ajans, [1992], s. 186-188.
- PİLZ, Gunter A.; "Zum Problem struktureller Bedingungen für Unfairness: Eine empirische Analyse", Fairness und Fair Play, Hrsg.: Volker Gerhardt; Manfred Laemmer, 2. Aufl., Sankt Augustin: Academia-Verlag, 1995, s. 173-190.
- PİLZ, Gunter A.; WEWER, Wolfgang: Erfolg oder Fair Play? Sport als Spiegel der Gesellschaft. München: Copress Verlag, 1987.
- SCHUSTER, A.: "Finde ein Spiel", Sportpaedagogik, 7, 1: 29-30, 1983.
- SEZEN, Gülfem; YILDIRAN, İbrahim: "Profesyonel ve Amatör Futbolcuların Fair Play Anlayışları", Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi (10-11 Ekim 2003, Ankara) Bildiriler Kitabı, Ed.: İ. Yıldırım, P. Doğan, E. Esra Erturan, Ankara: Sim Matbaacılık, 2003, s. 13-20.
- YILDIRAN, İbrahim: "Sporda Fair Play Kavramının Tarihsel Boyutları", Spor Bilimleri II. Ulusal Kongresi Bildirileri (20-22 Kasım 1992, Hacettepe Üniv., Ankara), Spor Bilimleri ve Teknolojisi Yay. No. 3, Ankara: Onlar Ajans, [1992], s. 174-179.
- YILDIRAN, İbrahim; Yetim, Azmi: "Orta Öğretimde Beden Eğitimi Dersinin Öncelikli Amaçları Üzerine Bir Araştırma", Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, I, 3: 36-43, 1996.
- YILDIRAN, İbrahim; Azmi YETİM; Ömer ŞENEL: "Farklı Cinsiyetteki Lise Öğrencilerinin Beden Eğitimi Dersinden Beklentileri", Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, I, 1: 52-57, 1996.
- YILDIRAN, İbrahim: "Fair Play: Kapsamı, Türkiye'deki Görünümü ve Geliştirme Perspektifleri", 7. Uluslararası Spor Bilimleri Kongresi'ne (27-29 Ekim 2002, Antalya) sunulan bildiri, (Teksir).